

Dogmatică și Dogmatism

Discurs ținut la *20 ianuarie 1906*, în cadrul
Cercului de Filosofie al Academiei Teologice din Moscova,
de către Părintele Pavel Florensky;
extras din cartea Pavel Floresnki, „*Dogmatică și Dogmatism*”,
trad. din limba rusă și note de Elena Dulgheru,
Ed. Anastasia, București, 1998, pp. 119-164.

Dogmatism și Dogmatică¹

- Discurs ținut la 20 ianuarie 1906,
în cadrul Cercului de Filosofie
al Academiei Teologice din Moscova -

*Unicului meu prieten,
lui Serghei Semionovici Troițki².*

ONORATĂ ADUNARE,

Doresc dinainte să-mi cer scuze pentru tonul răspicat al prezentei expunerii, ton întru totul necorespunzător ignoranței autorului... Am fost nevoit să stilizez problemele, să le accentuez contururile. Motivul acestei abordări nu este înfumurarea, oarbă în fața nuanțelor și semitonurilor gândului, ci frica de a nu mă risipi în prea multe digresiuni. Lipsa de timp mă împinge astfel la formulări mai brutale decât aș fi dorit...

¹ Textul a fost publicat pentru prima dată la Sofia, în periodicul bulgar *Hristianska Mîsli* din noiembrie 1907, în traducerea prietenului lui Florenski, Haralampievi Pop-Haralampievi, doctorand în Teologie la Academia Teologică din Moscova.

Referatul reprodus în ediția de față a cunoscut trei variante. Intenția acestuia era de a descrie ruptura adâncă dintre teologii "scolastici" și viața care își are căile ei, precum și de a arăta calea de ieșire din impasul dogmatismului, prin construirea unei "dogmatici experimentale", bazată pe trăirile spirituale individuale. [n. ed.].

² **Serghei Semionovici Troițki (1881-1910):** coleg și prieten apropiat al lui Florenski. A absolvit Academia Teologică din Moscova. Este autorul lucrării *"Filosofia ceștină a căsătoriei"*. În 1909 se căsătorește cu sora lui P. Florenski, Olga. *"Scrisorile către un prieten"*, care alcătuiesc lucrarea lui Florenski *"Stâlpul și Temelia Adevărului"*, îi sunt adresate lui (n. tr.).

„Voi vă închinați căruia nu știți...

Dar vine ceasul și acum este,

Când adevărații închinători se vor închina

Tatălui în duh și adevăr...

Duh este Dumnezeu, și cei ce I se închină

Trebuie să I se închine în duh și în adevăr”.

(Ioan 4, 22-24).

I

Închinarea la Dumnezeu ‘în duh și adevăr’ – ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ - aceasta este datoria celor de două ori născuți. Conștiința înnoită nu se mai mulțumește cu simplul dat al lui Dumnezeu, ea cere și justificarea Sa. Omul dorește să I se închine lui Dumnezeu nu numai ca unui fapt, ca unei forțe oarbe, nici măcar ca Ocrotitorului și Stăpânitorului său; ca Obiect al al închinării, această Forță, acest Ocrotitor poate să Se arate numai în Adevărul Său, în dreptatea Sa, ca Tată. Înainte de justificarea lui Dumnezeu, înaintea antropodiceei³, se caută teodiceea.

Antropodiceea și Teodiceea! Iată cele două momente care conjugă religia, pentru că la baza religiei stă ideea mântuirii, a salvării fiecărei ființe omenești. Primul din aceste două momente este o *Taină*, un mister, adică adevăratul pogorământ al lui Dumnezeu spre omenire, automicșorarea lui Dumnezeu sau *kenoza*. Dar pentru ca omenirea să perceapă această mântuitoare și cathartică automicșorarea a lui Dumnezeu, care-l justifică pe om în fața lui Dumnezeu, este necesar ca omul să împlinească *ce de-al doilea* moment: justificarea lui Dumnezeu. Această parte a religiei este știința dogmei și este, așadar, ridicarea contemplativă a omului până la Dumnezeu, este înălțarea omenirii sau îndumnezeirea ei, este *teosis* (dar numai contemplativ). Acum însă ne referim doar la ultimul moment, la necesitatea lui Dumnezeu, la dogma care stabilește dreptul lui Dumnezeu de a cere justificarea omului.

³ Termenul ‘**antropodicee**’ (=justificarea omului) este pentru prima dată folosit de autor în această lucrare, după care va fi întâlnit în “*Stâlpul și Temelia Adevărului*” și în alte lucrări ale sale (n. tr.).

Cel ce poate spune: "... Soarele Emausului/ A strălucit zilelor mele" (Viaceslav Ivanov, "*Mi fur serpi amiche*", 1911), ori acela pe care a căzut măcar o rază reflectată a acestui soare, acela nu se va închina de frică, nici din interes, nici din recunoștință. Acela se va închina numai din evlavie curată în fața sfințeniei.

Trisaghionul, cântarea preluată de la puterile cerești, este cea mai caracteristică omului nou: el își îndreaptă strigătul "Miluiește!" către Ființa pe care o recunoaște ca Dumnezeu, ca Ființă Sfântă, tare în Sfințenia Sa și, de aceea, nemuritoare, dar tocmai prin aceea că e sfântă. Cuvântul "sfânt" adăugat oricărei adresări nu este un însemn asemeni celorlalte; el este mult mai central, mai hotărâtor în caracterizarea Binelui (Blago) și condiționează posibilitatea existenței celorlalte [însemne] pentru conștiință.

Dumnezeu pedepsitor sau Dumnezeu binefăcător – cel ce nu-și pleacă genunchiul în fața puterii Lui nejustificate, în fața neînțelesei Lui tării, care este o altă latură a sfințeniei, și nu își poartă în sine propria sa justificare, acela se va supune din necesitate comandamentelor neînduplecatului destin: este soarta a tot ce nu este absolut. Și atunci luptătorul cu zeii, Prometeu, Titanii cei răsculați împotriva divinității și toată gloata de eroi răzvrățiți împotriva cerului în numele Adevărului și al Binelui, devin nesfârșit de apropiați celui pătruns de lumina lui Hristos și fericit de Buna-Vestire. În fața ochilor vindecați, aparenta luptă cu divinitatea se dezvăluie ca purtătoare de Dumnezeu; iar reformatorul Prometeu, mucenic al iubirii de neam omenesc, zeu răstignit cu coasta străpunsă în răzvrătirea sa împotriva zeilor, apare ca un creștin *avant la lettre*.

Însă numai prin nădejdea în Hristos Cel ce avea să vină, conștiința aceasta trezită înainte de vreme s-a putut întrema din focul istovitor al febrei și a reușit să rupă cercul delirant al iluziei; numai raza mărturisitoare de sine a Taborului va lumina apăsătoarea beznă; numai de căldura Emausului va arde inima. Tăria iluzoriilor locuitori cerești îl arde și-l pârlă pe mucenic; însă cu atât mai mult se înalță în flăcările divine revendicarea dreptății.

*Cine este purtătorul de Dumnezeu? Cine se luptă cu Zeii?/ Vai, crâncenă este apropierea zeilor, sărutul lor!/Cine a îmbrățișat zeul, cu zeul se luptă;/ Cel ce a îmbrățișat vâlvoătaia, alesul focului,/Cel îndrăzneț cu duhul în flăcări se înecă;/ Iutul a fost ars! (V. Ivanov, *Tantal*, 1905).*

Să ne amintim ideea îndumnezeirii, nemișcată, asemenea călăuzitoarei Stele Polare, pe cerul spiritual al ascetului creștin, idee care, punând stăpânire pe nevoitor, îi atrage, ca un magnet, voința de fier. Să ne amintim de tainica provocare dată Cezarului de către marele capadocian: "Eu am primit poruncă să mă fac pe mine dumnezeiesc și

nu mă pot închina făpturii”⁴. Oare nu se rostogolesc cu ropote îngrozitoare tunetele luptătorilor cu zeii, de aceeași sorginte cu tunetele de demult, care l-au adus pe Prometeu la malurile învolburate ale râului Phasis⁵, pe stâncile abrupte și pleșuve ale semețului Caucaz? Nu se aude oare și aici vuietul Peleului și al Ossei⁶, ridicați și îngrămădiți unul într-altul, prăvălindu-se în abisurile muntoase? Însă ceea ce fusese nelegiuire pentru conștiința mitologică devine necesitate, datorie pentru conștiința creștină. Iată marea revoluție a spiritului adusă în lume de Hristos; iată legitimarea omului în relația sa iacobiană⁷ cu Dumnezeu.

O nouă necesitate se ivi în conștiință: aceea a închinării la Dumnezeu “în duh și în adevăr”. Oricum s-ar raporta oamenii de azi la creștinism, această necesitate a pătruns și s-a împletit cu rădăcini atât de puternice în fiecare suflet, încât nu există și nu poate fi cale de întoarcere. Drumetul Damascului⁸, cel căruia i-a strălucit fulgerul neașteptat al înnoirii, acela nu mai poate organic să-L recunoască pe Dumnezeu ca pe un simplu dat. Noul om deveni Prometeu și, până când nu se va convinge de Persoana lui Dumnezeu, până când nu-L va vedea cu proprii săi ochi ca pe Cel Sfânt, până atunci conștiința renăscută va rămâne fără de Dumnezeu. Omul contemporan va fi chinuit de iluzoriul șeol, va cădea fără încetare în “întunericul din afară” (Matei 25, 30), va striga dintru adâncuri (Psalm 129, 1), din toate puterile, pe Dumnezeul pe Care nu-L cunoaște; dar nu se va putea pleca în fața aceluia care poate că nu are decât dreptul puterii, poate că este idol sau uzurpator. Nu este oare tocmai această adâncime a conștiinței creștine cea care naște cei mai râvnitori Sauli și cei mai cruzi atei? Prin Hristos, “Dumnezeul necunoscut” devine Marele *contradictio in adjectio*⁹, devine Despot, puternicul Prigonitor al divinului din om. templul creștin poate fi consacrat numai “Dumnezeului Cunoscut”, după cum este înscris pe portalul unei catedrale¹⁰.

Cinstirea “Dumnezeului cunoscut”, Dumnezeului cunoscut nouă ca Dumnezeu, ca Necondiționare, ca Duh, ca Sfințenie și Adevăr – iată formula începătoare a închinării creștine la Dumnezeu. Necesitatea cunoașterii este cerința izvorătoare și de neînlăturat a persoanei răscumpărate. “Voi vă închinați Căruia nu știți [...] – le spune Hristos

⁴ Cuvintele de răspuns ale Sfântului Vasile cel Mare la porunca prefectului Modest de a primi arianismul. Sursa probabilă a citatului este: “Cuvântul 45 la înmormântarea lui Vasile, arhiepiscopul Cesareei Capadociene” de Grigorie Teologul (n. tr.).

⁵ **Phasis:** numele grecesc al râului Rioni, menționat în ‘Teogonia’ lui Hesiod și în ‘Argonautica’ lui Apollonie din Rhodos (n. tr.).

⁶ **Peleu (Pelion) și Ossa:** munți în Fessalia, lângă Olimp (n. tr.).

⁷ Referire la lupta lui Iacob cu Îngerul (Facere 32, 24-28) (n. tr.).

⁸ Faptele Apostolilor 9, 3-5.

⁹ Contradicție în determinare (lat.) (n. tr.).

¹⁰ Catedrala Adormirii Maicii Domnului din Lavra Toițe Serghieva.

păgânilor – Dar vine ceasul și acum este ([Ἀλλ] 'έρχεται 'έρα, και νυν ἐστιν), când adevărații închinători se vor închina Tatălui *în duh și adevăr* [...] ([ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσιν τῷ πατρὶ], ἐν πνεύματι και ἀληθεία)...”(Ioan 4, 22-23). Și, dezvăluindu-le oarecum că această proorocie a început deja să se împlinescă, El îi atenționează în discuția de despărțire, despre schimbarea de conștiință: “De acum nu vă mai zic *slugi*” (Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους) – li se adresează Iisus ucenicilor Săi – că sluga nu știe (ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδεν) ce face stăpânul său; ci v-am numit pe voi *prieteni* ([τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος] ὑμᾶς δὲ εἰ' ῥηκα φίλους), pentru că toate câte am auzit de la Tatăl Meu, vi le-am făcut cunoscute (ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς Μου, ἐγνώρισα ὑμῖν)” (Ioan 15, 15).

Adevărata închinare la Dumnezeu nu este accesibilă conștiinței păgâne, pentru că păgânismul *nu cunoaște* obiectul închinării sale, ci îl percepe ca un rob, din exterior, fără libertate, și, în consecință, nu are puterea să pătrundă în esența Lui interioară, în Persoana divină: “Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată” (1 Ioan, 4, 12). Dimpotrivă, conștiinței creștine îi sunt *cunoscute* tainele lui Dumnezeu; ea Îl *cunoaște* pe Tatăl Căruia I Se închină, și de aceea se adresează Tatălui ca prieten și ca fiu, iar nu ca rob, pătrunde înlăuntrul Persoanei lui Dumnezeu și nu se limitează doar la manifestările Puterilor dumnezeiești. “Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl” – spune Fiul lui Dumnezeu (Ioan 14, 9). Vechea luptă cu Dumnezeu nu se putea mulțumi cu contemplarea Puterilor dumnezeiești, imanente lumii și, de aceea, străine începuturilor divine ale omului. Creștinismul înalță conștiința deasupra a tot ce este immanent lumii și o pune față în față cu Însăși Persoana transcendentă a lui Dumnezeu. Astfel, datul fundamental al creștinismului se dovedește a fi cerința de bază a luptei extracreștine cu Dumnezeu.

Această cerință – a închinării la Dumnezeu ca Adevărului – este satisfăcută în trăirea nemijlocită a lui Dumnezeu de către om, pentru că numai în ea Dumnezeu poate fi dat ca realitate, ca ultimă realitate, iar nu ca un concept creat de noi; se dezvăluie esența lui Dumnezeu, care conține implicit și datele pentru îndreptățirea Sa. Numai stand față către față cu Dumnezeu, omul cu conștiința luminată cunoaște adevărul lui Dumnezeu, ca să-I mulțumească pentru toate. “Măreția și taina sălășluiesc tocmai în faptul că aici *adevărul pieritor al lumii acesteia și adevărul cel veșnic stau față în față*” (F. M. Dostoievski)¹¹. Și când această atingere de cealaltă lume s-a produs, atunci inima uluită

¹¹ F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, partea a II-a, cartea a VI-a, cap. al II-a: “Din viața părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, întâmplări povestite de el și înfățișate în scris de Alexei Feodorovici Karamazov”; traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabela Dumbravă, Ed. Cartea Românească, București, 1986.

începe deodată să freamăte și să explodeze de bucurie. Și va începe să-I cânte un imn jubilând de exaltare Domnului său, mulțumind, slavoslovind și plângând pentru toate, dar mai cu seamă pentru ceea ce îngrozește conștiința neluminată: *“Căci Dumnezeu i-a închis pe toți în ne-ascultare, ca pe toți să-i miluiască. O, adâncul bogăției, și al înțelepciunii, și al științei lui Dumnezeu! Cât sunt de necercetate judecățile Lui și cât de nepătrunse căile Lui! Căci cine a cunoscut gândul Domnului și cine a fost sfetnicul Lui? Sau cine mai înainte I-a dat Lui și va lua înapoi de la El? Pentru că de la El, și prin El, și întru El sunt toate. A Lui să fie mărirea în veci, Amin!”* (Ep. Romani 11, 32-36).

Atunci Dumnezeu va străpunge cu o rază strălucitoare miasmele tulburi ale conștiinței nerăscumpărate și un vânt proaspăt va risipi pâcla înecăcioasă a mitului antic... Atunci Dumnezeu, precum un Soare limpede, Își va arunca privirea în aerul spălat, va privi, *ca Tată*, prin norii destrămați. Părelnica luptă cu Dumnezeu se va dovedi căutare-a-tatălui, iar genunchii lui Prometeu se vor îndoi singuri în fața Tatălui regăsit. *“Tatăl nostru, Tu ești sfințenie și bunătate! Iată, mă smeresc în fața Ta, ars în inimă de dragostea Ta. Iată, doresc ceea ce Tu dorești, pentru că știu că voia mea proprie și gândirea mea vor da roade mai rele decât ale Tale, Doamne! mă supun Ție, Tată al meu, nu pentru că ești puternic, nu ca să mă asuprești și să mă sfărâmi, ci fiindcă văd adevărul Tău, Doamne! Nu Tu ești Cel ce-mi ceri încredere în voia Ta, ci eu singur, din bucurie, mi-o ofer. Mă clatin și mă rog să treacă de la mine paharul umilinței mele pământești, a kenozei mele terestre. Însă, ridicându-mă cu greutate deasupra slăbiciunii mele, spun iarăși: Fie voia Ta, și nu a mea, pentru că știu Adevărul Tău și Sfințenia Ta”*.

Astfel va spune Prometeu. Ceea ce înainte nu i-au putut smulge nici groaza luptei cu Dumnezeu, nici tunetele lui Zeus, nici cumplitetele chinuri ale răstignirii, acum va oferi singur Tatălui Ceresc, ca un copil, aflându-I adevărul prin strădaniile rugătoare ale conștiinței purificate.